

# CSALÁD ÉS ISKOLA.

NEVELÉS-OKTATÁSÜGYI SZAKKÖZLÖNY,

szülők, kisednevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára.

KIADJA A KOLOZSMEGYEI TANÍTÓ-TESTÜLET.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Rieger Imre.

Belmunkatársak: DR. BARTÓK ISTVÁN, CZIRJÁK ALBERT, DR. FERENCZI ZOLTÁN.

**Megjelenik** — július és augusztus havakat kivéve — havonként kétszer, legalább egy ívnyi tartalommal.

**Előfizetési ára:** egész évre 3 frt, félévre 1 frt 50 kr.

Pályázatok s egyéb hirdetések petit soronként 5 kral számítanak.

E közlöny beltartalmát illetők a szerkesztőhöz (Lyceum-épület); az előfizetési pénzek, hirdetések és reklamációk pedig — DEZSI LÁSZLÓ egyleti pénztárnok czimén — a kiadó hivatalba (Hidelve, Új-utca, 36. sz. a.) küldendők.

**Tartalom:** A fegyelemről. Orbán Endre. — Gyakorlati tanítások a földrajz köréből. Ujfalussy — A magyarországi tanítók „Eöt-vös-alap“-jának alapszabályai. — Tárca: Az egészség érdekében (valami a halhúsról.) K. G. E. — Szemle: Anglia. — Irodalom Népszerű természettan. Krüger után Orbán József. — Népszerű természettan. Levi Alvarez után Deák Farkas. — Vegyesek.

## A fegyelemről.

Szilárd meggyőződése, hogy jó fegyelmet csak fegyelmezett egyén gyakorolhat; s minthogy a tanító az iskolai rendnek, pontosságának, a jó magaviseletnek és igazságnak, a tisztaságnak; szóval a fegyelemnek öre, mulhatalanul szükséges az ön fegyelmezés. Hogy e szép tulajdonsággal minden tanítónak mulhatatlanul birnia kell, nem is jöhet kétség alá. Nem beszélek tehát oly tárgyról, mely amugy is felesleges, hanem igen is beszélek azon eszközökről, melyek a jó fegyelem teremtői az iskolai csend zavarása nélkül.

Legyen a tanító első sorban rendszerető mert ezáltal a fegyelemtartás nem kis mértékben mozdítható elő. A tanító rendszeretete hason érzelmeket ébreszt a növendékekben is. Ha a tanító a megszabott tanórákra pontosan jelenik meg; ha a tanórák és szünetek a kellő időben pontosan kitaratnak; ha a tanmenet folyama alatt bizonyos rendszeresség tanusztatik, úgy a tantárgyak, mint az egyes tanszerek kezelésében; ha rendszert tartunk nemcsak beszédünkben, hanem még egyes mozdulatainkban is; s ha már maga a növendékek elhelyezése, a tanteremben, a rendszeresség jellegét viselik: hallgatva s mintegy észrevétlenül hintjük el a jó fegyelem magvait. Lássunk egy pár példát.

Gyerek koromban volt egy tanítónk. Igen kedves művelt ember volt. Tágas tantermünkben a falak mellett kereken helyezte el az ülőpadokat s ezzel a berendezéssel osztályunkban megölte a fegyelmet. Sok kellemetlen órát okoztunk neki. Rakoncátlan természetünknel fogva nem sokat törődünk semmivel. Ha helyeinket elfoglaltuk, a tanóra alatt integettünk egymásnak, a bátrabbak grimaszokat vágtak, min a szembe-

ülőök zajos nevetésre fakadtak. Járt a bot; felbomlott a rend, s a fegyelem?! . . . arról már szó sem lehetett.

Fiatal, kezdő tanító koromban magam is ugyan-csak megjártam. Tanszercimet használat után, majd ide, majd amoda tettem. Növendékeim soha sem tudták, hogy hol akadhatnak rá, s ha mégis, — szükségétől kényszerítve — elő kellett szedni, volt apró zsimb, kérdezősködés, ide-oda tekintés, nyüzsgés, mozgás s én szomoruan tapasztalám, hogy: nincs fegyelem, tervszerűen nem foglalkozhatom. Átláttam, hogy ez így nem maradhat, valahogy segítenem kell a bajon. S mivel segíték? A renddel, mert kimutatván azok mindenikének a rendes helyet egyszer s mindenkorra elejét vettem a kicsinyek lázadásának s nyertem vele egy parányi fegyelmet.

Másik módja lenne a fegyelem tartásának, mely az iskolai csendre sem hatna zavarólag: a tanító szeretetre valóssága.

Szívünk hő kívánsága, lelkünk legtisztább óhaja: tanítványaink jövődöbeli boldogságát előmozdítva látni. Ezt tennünk, erre közreműködnünk legszentebb kötelességeink egyike. De szeretjük ezt a szeretet összefűző láncszeme nélkül? Hitem szerint nem.

A tanítói szeretetnek mindenkor és minden növendékkal szemben nyilvánulnia kell, melynek varázsló ereje bámulatos csodaszertüséggel alakítja a növendékek minden belső érzületét. S ha ez érzületek szeretettel telve, visszafordulnak a tanítóhoz . . . akkor . . . oh akkor nincs — szerintem — boldogabb ember a tanítónál a föld kerekén. S hát azok a muzsanövendékek talán nem boldogok? Ne vitassuk ezt. Czélt értünk. Ha a nagy Hunyady hősies vitézsége miatt bálványoztatott katonái által s Kemény Simon a bizonyos halálba rohant érette, kérdem; egy tanítványai által bálványozott

tanító mit mivelhet az ő apró hadseregével? Csodadolgokat, mert annak egy kézmozdulat, egy intés szemmel vagy szóval, egy arc kifejezés elégséges arra, hogy őket magunkkal ragadva, célunk felé a biztos győzelemre vezessük.

A tanító szeretetrevalósága tehát a jó fegyelem fenntartását nem kis mértékben mozditja elé . . . csendben, békeességben, az iskolai rend megzavarása nélkül.

Nélkülözhetetlen eszközök az iskolai fegyelem fenntartása körül: az iskolai törvények vagy szabályok, melyek helyesen alkalmazva és használva az iskolai rend megzavarása nélkül gyakorolják a fegyelmet.

Sokan azt hiszik, hogy ezek talán feleslegesek, de én azt mondom, hogy nagyon is szükségesek. Vannak oly dolgok az iskolában, melyek ellen a féktelen, csin-talan gyermeki természet nagyon sokszor vét. Ilyenek: a dohányzás, káromlás, veszekedés, verekedés, egymás vagyonának elsajátítása, falrongálás, piszkolás, az iskolai butorok és tanszerek rongálása s más efféle.

Ha e kihágások gyakori előfordulását mindannyiszor újra tárgyaljuk; ha ugyanazon kihágásban előforduló esetek mindenikénél különböző eljárást tanusítunk, ha nem ragaszkodunk bizonyos rendszerhez, szabályhoz, mely bennünket ez eljárásunkban vezessen: bizony-bizony szomorú eredményhez jutunk.

Szükséges dolog tehát az, hogy minden iskola növendékei tudják: mihez kell magukat alkalmazniok, ezt pedig az iskolai szabályokkal adhatjuk tudtukra. Ezért az iskolai szabályokat „Megmagyarázzuk, bizonyos ünnepelességgel kihirdetjük és az iskolában kifüggesztjük» mondja Bárány. Én pedig hozzá adom még hogy adandó esetek alkalmával szigorú következetességgel végre is hajtjuk. S éppen e szabályok mikénti végrehajtásában találom a fegyelem tartásának egy másik igen hathatós eszközét s ez: sohase vagy ritkán fenysünk a tanmenet folyama alatt.

Erre engem a tapasztalat tanított. Sokszor valamely ügynek, kihágásnak csak a tárgyalása egy negyed órát s még többet is igénybe vesz s még szerencsések vagyunk, ha ily ügy naponta csak egy vagy kettő adja elő magát, mert máskülönben időnk nagy részét tárgyalásokkal töltönek el. Aztán következik a hozott ítélet végrehajtása. Mennyi idővesztegetés, hány keserves percz származik ezáltal, s mily nagy mértékben van a jó iskolai fegyelem megakasztva általa: mindannyian tudhatjuk.

Én e tekintetben a következő eljárást teszem. Több osztályu vegyes iskolám lévén, nagy szükségem van a jó fegyelemre s főleg arra, hogy ha ez meg van, a tanmenet alatt meg ne zavartassék. Ugyanazért arra szoktattam növendékeimet, hogy a szünetek alatt vagy tanórák befejezte után panaszozzák sérelmeiket.

Az előadott panaszok tárgyalása és a büntetés a leckeórák után történik. Ha vagy egy rendetlenkedőt

magam veszek észre, megintem ugyan rögtön, de megjegyzem magamnak s a többiek elbocsájtása alkalmával visszatartom. Itt lelkére beszélek s javulásra bírom, vagy a javithatatlant érdeme szerint büntetem.

Ez eljárásomban én sok hasznot találok. Egyik haszon, hogy némely nemesebb érzésű növendék szemérem érzése, a néha kényszerből használt testi fenyték által nem csorbítottatik, másik: hogy nem vesztegetem az időt, hanem a tárgyalások helyett tanítók; harmadik: hogy a büntetés elhalasztásával időt nyerek a megfontolásra s higgadtan itélhetek; negyedik: hogy fegyelmet gyakorolhatok az iskolai rend zavarása nélkül.

Ezek oly fontos dolgok mind, melyek megszerzésére okvetetlen törekednünk kell. Ajánlom hát mindazoknak, kiknek szükségük van az elmondottakra.

A fegyelem nem kis mértékben mozdittatik elő: a növendékek mikénti foglalkoztatása által. A mely iskolában hiányzik a növendékek rendszeres foglalkoztatása, ott jó fegyelem sem lehet. Nem mert a nyugtalan gyermeki természet, ha nincs irányított foglalkozása, maga keres magának. Kicsapongó jó kedve lármát, mindent kutató természete elszoródást, játékhajlama rendetlenséget okoz, mely az iskolai csendet és fegyelmet zavarja.

Főképe a több korosztályu iskolák növendékei foglalkozásánál ezt megengednünk nem szabad, mit csak úgy érhetünk el, ha minden gyermeknek erejéhez mért foglalkozást adunk. Nagy segítségünkre lehet e tekintetben a lecke-tervek pontos készítése és a szorgalmas előkészülés.

Az iskolát a tanító tükrének nevezik, s helyesen, mert a hol az ellenség fogadására előkészület tétetik: ott nincs hiány, ott rend és csend a jelszó, melyek felett csendes nyugodtan szemlét tart a fegyelem.

Nagy súlyt kívánok fektetni főképe a magán foglalkozások gyors kiosztására, s mondhatom, hogy ez azon tér, hol a tanítónak leginkább igénybe van véve ügyessége és találékonysága. Tűzpróba ez a tanítóra nézve, melyben csak edződhetik minden tanító tettereje, igaz lévén ama közmondás, hogy „Gyakorlat teszi a mestert“, de tűzpróbája ez a jó fegyelemnek is, mely csak tartósabbá és erősebbé válhatik általa, vagy megfordítva semmivé is lehet.

Az elmondottakon kívül még sok minden szükséges a jó fegyelem csendbeni gyakorlására, melyekből még egy néhányat futólagosan megemlítek.

Szükséges ehez egy jó adag nevelői tapasztalat, még pedig azért, hogy a fegyelem nevelőleg hasson; szükséges a veleszületett természetesség, hogy kizárjon minden mesterkelt fogást s természetesen hasson a növendékek erkölcsiségére; szükséges továbbá egy kis okot kereső okszerűség, hogy minden önkény hajótörést szenvedjen természetes működése alatt; szükséges egy kis lélektani ismeret, hogy a különbö-

ző lelkek felismerhetése által annál gyorsabban eszközöltessék a fenntartandó fegyelem.

A mely iskola tanítója birtokában van e tulajdonoknak s azokat alkalmazza is, ott meg kész a fegyelem, rend csendesség, munkásság és engedelmesség; ott mosolyog a vidámság, szövetséget köt az egyetértés, s szent buzgalommal épít templomot az ártatlan vallásosság. Az ily iskola műhelye a szépnek, a jónak és nemesnek. Az ily iskola a tudomány tündöklő csillaga, melynek fénye világosságot terjeszt időről időre.

*Orbán Endre.*

## Gyakorlati tanítások a földrajz köréből.

A népiskola 3. osztálya számára a szülőföld, a megye ismertetése van kiszabva, melyet végül hazánk általános ismertetése fejez be. E tananyag szemléltetési eszközei — magán a természetén kívül — a lakóhely, iskola, szülőiház s a község tervrajza, kisméretű utánzata fából vagy egyébből, a vidék domború térképe, a község, a járás, megye határrajza s kivágott alakja, egyes tájak képe, az egésznek térképe, végül az elő és utánrajz. Külön térkép a föld függélyes tagozódása s a vízrendszer feltüntetésére, külön a politikai felosztás közlekedési eszközök előmutatására: bizonyynal többet érne s inkább célhoz vezetne, mint ama használt, mindent felölelő térkép. Egyes, nevezetesebb épületek, városok, tájak stb. és népviseletek képei, festményei érdekessé s tanulságosabbá teszik e tárgyat; s ha már e nemű kiadványok nem állanak rendelkezésünkre, igyekezzünk a képes lapok e körbe vágó részeit megszerezni, összegyűjteni s felhasználni.

E kitérés után legyen itt pár tananyag földolgozása.

### I. A lakóság nyelv, vallás és foglalkozás szerint.

A 3. osztályban osztályban október végén vehető tananyagul:

Tanmenet: Az ember beszél. Mi magyarul beszélünk. Mi magyar nyelven beszélünk és irunk. (Annak definiálása: mi a magyar nyelv? szerintem helytelen.) Hallottunk olyan beszédet, a mit nem értettünk, mert nem magyar nyelven volt. Van olyan könyv, a mit nem értünk meg, sőt olvasni sem tudunk, mert nem magyar nyelven van. A nem magyar nyelv idegen nyelv. N. ur németül beszél. N. ur oláhul, N. ur tótul stb. Van német oláh, tót nyelv is. A magyar ember tudhat németül, oláhul és tótul is stb. (Itt azokat a nyelveket vesszük fel, a melyek az illető vidéken hallhatók; említetünk azonban másokat is.) Az emberek sokféle nyelven beszélhetnek. Hazánkban minden polgár magyar ember, akárminő nyelven beszél is. Én a róm. kath. templomba járok imádkozni, ő a református, ő a zsidó, ő pedig a gör. keleti (n. e. kath) templomba jár. Mi egy istent

hiszünk. A mi hitünk egy, de különböző módon és külön templomban imádkozunk. Az emberek különböző vallásuak. Ő r. kath, ő ref., ő zsidó, ő g. k. vallásu. Mindnyája egy istennek vagyunk gyermekei. Mindnyájan szeretjük egymást. — N. napszámba jár dolgozni, N. szolgál, N. földet művel, N. különböző eszközöket készít, vagy gyárban dolgozik, N. vesz és ad vagyis kereskedik, N. katona, N. tanít, N. hivatalba jár, igazságot szolgáltat, gyógyít stb. Minden ember foglalkozik, hogy ő maga és családja megélhessen. A nők is dolgoznak. Az emberek foglalkozása különböző. Napszámos, cseléd, földmives, iparos, kereskedő, tudományal foglalkozó. A dolog nem szűgyen. Az ember munka után él. A szorgalmas és takarékos ember boldogul. Mi tanulunk, hogy, ha felnövünk, szorgalmas és tanult munkás emberek legyünk.

Tanításunk kezdetén semmi egyebet ne beszéljünk mint figyelmeztessük tanítványainkat a szépen ülésre. Előre mondogatni, hogy miről lesz szó, teljesen felesleges, időt rabló. Tanításunk legyen párbeszéd; szoktasuk rá a gyermekeket, hogy jelentkezve mindig kérdősködjék s e kérdésekre — ha csak lehet — feleljünk. Mit mondjon a tanító s mit a gyermek, azt nyomról nyomra leírni lehetetlen. Három elvont fogalom fordul itt elő, mint eddig ismeretlen: nyelv, vallás, foglalkozás. Legtöbbször a fogalmakat definiálják; én inkább értelmezem csak akkor definiálom, ha már teljesen értik, ha a definiálás könnyen érthető nyelvezetben adható. Ha a fogalmat értik megnevezem azt; nem definitiókat akarok betanítani, hanem értelmet fejleszteni, ismeret bővíteni. Mi a nyelv és mi a vallás? annak meghatározásába nem bocsátkozom; mi a foglalkozás? erről annyit mondok, hogy ki mivel foglalkozik: az az ő foglalkozása.

Ha a gyermekek csak egyetlen nyelvet hallhattak: akkor a tanító beszéljen hozzájuk idegen nyelven; ha a gyermekek csak egy vallásu embereket, egy templomot ismernek: a tanító beszélje el valamely, az ismert vallástól a főbb dolgokban leginkább különbözőt röviden, gyermekekhez mérten s — ha teheti — mutassa be templomaikat képből.

A tanítás végeztével az összefoglalás következő lehet:

a) Az emberek különböző nyelven beszélnek. A magyar nyelv anyanyelvünk, a többi idegen nyelv. Van német, oláh, tót stb. nyelv. Hazánkban minden ember magyar polgár.

b) Az emberek különböző vallásuak. Vannak r. katolikusok stb. Bárminő vallásuak legyünk, egy istennek vagyunk gyermekei s szeretjük egymást.

c) Az emberek foglalkoznak, hogy megéljenek és jól érezzék magukat. Vannak napszámosok stb. Mi tanulunk. Szorgalmas és tanult munkásoknak kell lennünk.

Ez összefoglalást elmondhatjuk többször, s magán-

foglalkozásul leiratjuk.

II. A lakóhely határának felszine, vizei.

A 3. osztályban október végén vehető tananyag, avagy előbb is, mikor kirándulás rendezhető.

Tanmenet: Gyalogolás a helység utcaiban a helység végéig. A határba érkezés. A határ. Emelkedett helyre menetel, honnan a helység határa vagy egészben vagy részben belátható. Síkság vagy lapály. Emelkedés, halom, domb, hegy. Ez emelkedések alja, (töve, lába) oldala, teteje. Meredek és lejtős. Magos, alacsony. Lapos, ormós, csúcsos. Fensik. Forrás, patak, csermely, folyó, völgy, tócsa, tó, meder. A folyó jobb és bal partja. Sekély hely, gázló, átjáró a folyón. Csolnak, tutaj, hajó. Utazás a völgyben; hegylánc, hegyerincz, hegység. Vonatkoztatás a fel- és alföldre, a völgyről a nagy síkságra, a tóról a tengerre.

A tanítónak ismernie kell a vidéket, hogy biztos kalauza legyen tanítványainak. A gyermekek legyenek körében s ő kérdezősködjék, mutogasson, ha kell, magyarázgasson nekik. A beszélgetés terjedjen ki a vidék természetrajzi viszonyaira is, s vonjon vonatkozást a föld alakulata s az égélj, természetrajzi és néprajzi állapotok között. Menet közben nem sokat érne az oktatás; állítsa meg s gyűjtse maga köré tehát tanítványait valahányszor célja megköveteli.

Összefoglalásul következő kérdéseket teheti s kívánja meg írásban is a feleletet rájuk: Honnan és mikor indulunk? A helységből kiérve völgyben mentünk-e? Mik környezték a völgyet? Hová mentünk fel? Micsoda részei vannak a hegynek? A hegyről leereszkedve miknél állottunk meg? A völgyben mely partján jöttünk a folyónak? Min lehetett és lehet átkelni a folyón? Láttunk-e fensikot, síkságot, tavat, tengert? Mikor értünk haza?

Ez utazást a tanító is leírja érthetően, rendszeresen s szóról-szóra megtanultatja tanítványaival. Így fejlődik értelmük s nyelv- eladási képességük igazán.

Szükségtelen megjegyezmem, hogy e tananyag így csak felföldön dolgozható ki; alföldünkön soknak kell a hasonlításnak, vonatkoztatásnak lennie, hogy célunkat elérjük.

Az iskolában következik a látott vidék térképének felmutatása, leolvasása s utánrajzoltatása. A rajzoltatásnál a távolságokat figyelembe kell vennünk s vétetnünk. Alapul — a viszonyokhoz képest az órányi, fél — negyedórányi utat vehetjük s erről rá kell térnünk a kilométerre, mely távolság  $\frac{1}{4}$  órányi gyaloglásnak felel meg.

III. Községünk hivatalnokai.

Felvehető a 3. osztályban november közepe táján, ha a község fogalmával már tisztában vannak tanítványaink. Erre nézve a tényekből kell kiindulnunk. Sok család lakik egymáshoz közel. Mi N. városban lakunk. N. város közös lakóhelyünk, községünk. Utcák hidak

vannak, melyeket közösen használunk, s melyeket senki sem vall magáénak. Elősoroljuk a községi intézményeket, jótékony intézeteket, melyeket közösen igénybe vehetnek. Előszámláljuk a községi vagyont. Egyes család ügyel a vagyonára; ki ügyel a községi vagyona? Ha egyeseknek egymás közt bajuk van, ha valaki csendet, rendet zavar, lop, másnak kárt tesz: ki ad igazságot, ki büntet? Családban a családfő, iskolában a tanító szab rendet; ki szab rendet a községben? Az iskola tanulóit számon tartja a tanító; ki tartja számon a község lakóit? Mindebből belátjuk, hogy kell valakinek lenni, ki a községben rendet szab, a község vagyonára, intézményeire felügyel, a község lakóit s vagyonát számon tartja s felettök őrökdi, a rendetlenséget, hibát megbünteti; vagy egyszóval: kormányoz. Eddig eljutva eljárszuk a kormányzosdit. A legjobb gyermekek kiválasztatnak (községben a gazdagabbak) a többiek választanak maguk közül ugyanannyit. Kész a képviselő testület, mely a gyermekek (községben a polgárok) nevében rendet szab, a vagyonra felügyel, kormányoz. Igen. de a gyermekeknek más dolguk is van, a mit el nem mulaszthatnak, (igy van ez a község képviselőivel is) ők hát nem tanácskozhatnak, nem ügyelhetnek fel szüntelen, nem tehetnek mindenben igazságot, hanem választanak tisztviselőket, kik az ők teendőjüket, tisztjüket viselik, s határozataikat végrehajtják. E tisztviselők a község hivatalnokai. Ezek aztán végzik a község dolgait s a képviselők csak néha-néha jönnek össze tanácskozni nagyobb dolgokban s számon kérni, mit és hogyan munkálkodnak a hivatalnokok.

Csak ekkor térhetünk át az egyes hivatalnokokra, illetve községi hivatalokra.

N. városban sok ember lakik. A község nagy, a dolog benne sok s ezért több hivatal kell ezek végzésére.

Kell egy hivatalnok, a ki a többiekre felügyel, a ki olyan, mint a családban az apa, a ki a képviselő-testület gyűlésein elmondja a dolgok sorát s elnököl. Ő a polgármester. Válasszatok!

Kell, a ki a képviselő testület határozatait feljegyzi s a község nevezetes dolgaiban ír. Ez a jegyző. Válasszatok. Ha sok a jegyezni való, van aljegyző is.

Kell, a ki a község vagyonát, pénzt kezeli. Ez a pénztárnok.

Kell a ki a rossz embereket elfogatja s megbünteti. Ez a kapitány. A polgármester nevez ki melléhajdukat.

Kell, a ki, ha a városnak perelni kell, mint ügyvéd útasítást adjon a pereléshez. Ez a városi ügyvéd.

Kell orvos, ki a városban lakják mindig s a város szegény embereit ingyen gyógyítja, a város egészségügyében tanácsokat adjon. Ez a városi orvos.

Igy elősorolunk s megválasztatunk minden nevezetesebb tisztviselőt; megmondjuk mindenik főbb teendőit s ha időnk engedi és szükségét látjuk, mozgásba

hozhatjuk e játék illető személyeit. Végül városunk főbb hivatalnokait megneveztetjük; tudtul adjuk mennyi időre választják őket; hivatalos teendőikben nekik engedelmessé tartsanak a polgárok; ők ha mulasztást követnek el, büntetés alá esnek. Munkálkodásukért a község fizeti őket.

Összefoglalásul következő kérdések vehetők föl, melyekre élőszóval s írásban feleljenek meg: Kikből áll a község? Melyik községben lakunk mi? Hogyan alakul a képviselő-testület s mi a teendője? Mely hivatalok vannak községünkben, kik választják a hivatalnokokat, hol végzik rendszerint hivatalos dolgaikat? Mi a teendője külön-külön az egyes hivatalnokoknak? Kik községünk egyes hivatalnokai?

Ily módon vélem én községi dolgaink s hivatalaink ismeretére legcélszerűbben s alaposabban vezetni tanítványainkat. Mily messze áll ettől a könyvből tanulmány: belátja mindenki. Azt azonban, hogy az így felfogottak s megismertek helyes kifejezését alkalmas tankönyvből betanultassuk: nem tartom okszerűtlennek s helytelen eljárásnak.

Jut-e idő az efféle játékokra? Osztott népiskolában okvetetlenül. Osztatlanban is jót, mert ebben minden gyermek — hozzá mérten — részt vehet s örömet is vesz, a IV.—VI. osztályu tanulónak szintén használ e játék, mely aztán tetemesen megkönnyíti a megye, az ország kormányzásának megértését, megértését.

Majd midőn valamely kis községről szólunk, meg kell említenünk, hogy ott kevesebb lévén-a község dolga s jövedelme: kevesebb a hivatalnok is. Van bíró, esküdt, jegyző (körjegyző), orvos (körorvos).

Azon eljárás, hogy előbb a kis község belső életét ismertessük meg s azután a városét, igaz, megfelelően a logika követelményének részben, mert az egyszerűbbet adná előbb, de már pl. városban elmenne a távolabira a legközelebb helyett, már pedig e dolgokat sokkal könnyebben fölfogja s biztosabban megtartja a gyermek, ha a hozzá közelebb levőkön ismertetjük, mert itt e személyismeret segítségére megy és van a tárgyismeretetésnek.

Erkölségi tanúságokat, életbölcseleti útmutatásokat ne mellőzzünk el sohasem, ha alkalom kínálkozik rájuk. A földrajznál, hol az emberiség jelen állapota rajzoltatik, gyakran találhatunk azokra kedvező helyet és időt s általuk képzőbbé, élénkebbé, hasznosabbá tesszük tanításunkat.

A vallásos érzelem ápolására szintén jótékonyan hathat e tantárgy, csak a túlságtól kell óvakodnunk.

A tanalakat illetőleg használnunk kell a közlőt és a kérdve kifejtőt. Egyiket se vigyük szélsőségig. Az első nem annyira képző, mint az utóbbi; de ez sokszor végtelenig nyújthatja, ellapíthatja a tanításunkat s ha kellőleg nem vigyázunk, utoljára az erdőtől nem fog-

juk látni a fát s még a legfontosabb és legszükségesebbek megtanítására sem lesz időnk. Különösen kerüljük a túlságos definiálást s a definitiók végtelen sorának bemagoltatását, melyek pedig — jelenleg — a III. osztály földrajzi tananyagának feldolgozásánál annyira megvannak, hogy szinte az egész e tárgyú tanítás nem áll másból, mint belőlük.

*Ujfalussy.*

## A magyarországi tanítók „Eötvös-alap”-jának alapszabályai.

(Folyt.)

### 11. §.

Ha valamely rendes tag belépése után az alap jótéteményeit azonnal igénybe akarná venni, úgy erre jogot szerezhet magának, ha az első 1 forint tagsági díjon felül a 20 forint tagsági tőkének első 5 forintos részletét is befizeti, mely esetben az alap pénztárnoka a tagsági tőkének kiegészítéséhez hiányzó összeget az illetőnek megszavazott összegből visszatartja és a rendes tagsági oklevelet neki megküldi.

### 12. §.

A rendes tagok özvegyei, árvái, esetleg keresetre képtelen nyomorék utódai nem köteleztetnek az évi tagsági díjnak tovább fizetésére, ha férjük, illetőleg atyjok — belépésétől számítva — haláláig öt ízben megszaki- tás nélkül szolgáltatotta be az 1 frt tagsági díjat; ellen- kező esetben az özvegyekre, árvákra és keresetre kép- telen utódokra is a 12. §. meghatározása irányadó.

### 13. §.

Azon rendes tagok özvegyei és árvái, a kik első rendes állomásuk elfoglalása után az alapnak azonnal tagjaivá lettek és a tagsági díjat mindig pontosan be- szolgáltatták, a tagsági díj további befizetése nélkül is részesülhetnek az alap jótéteményeiben.

### 14. §.

Oly rendes tagok, kik az 1 forint tagsági díj befi- zetését két egymás után következő évben elmulasztják, elvesztik jogaikat; azonban jogaikat újból való belépés által visszaszerezhetik, mely esetben a 12. §. meghatá- rozásai alá esnek.

### 15. §.

Az özvegyeknek, árváknak, illetőleg ezek titorai- nak az alapra egyéb joguk nem lehet, mint hogy an- nak jótéteményeire igényt tarthatnak.

### 16. §.

Az alap rendes tagjai jogaikat közvetlenül szemé- lyesen saját tanítói egyesületeik és testületeik kebelé- ben, közvetve képviselőik által az orsz. képviselői ta- tanítógyűlésen és ennek osztóbizottsági ülésén érvénye- sítetik.

## 17. §.

Az alapító tagok részt vehetnek valamely általuk választandó tanítói egyesületnek vagy testületnek az alap ügyeire vonatkozó tanácskozásaiban, melyeken tanácskozási és szavazási joggal bírnak.

Az 500 frtnyi vagy ennél nagyobb összegű alapítványt tett alapító tagok ezen kívül részt vehetnek az alap jótéteményeit osztó helyi és országos bizottságok gyűlésein, hol az illető bizottság tagjainak minden jogával élhetnek.

## 18. §.

A tiszteletbeli tagok részt vehetnek az alap jótéteményeit osztó helyi és országos bizottságokban, hol tanácskozási és szavazati joggal bírnak.

## 19. §.

A pártoló tagok a helyi gyűjtőbizottságokban tanácskozási és szavazati joggal bírnak.

## 20. §.

A 6. §. c) pontjában említett tanítótestületek és egyesületek az alap ügyei felett közgyűléseiken tanácskozhatnak, a saját kebelökből kiküldött Eötvös-alap gyűjtő bizottság útján az alapjává befolyt összegek  $\frac{1}{3}$  részéről intézkedhetnek, kivéve az alapítványokat és tagsági tőkéket, melyek minden levonás nélkül szolgáltatandók a központi pénztárba. Az alap ösztöndíjaiért és segélyeiért folyamodó rendes tagjaik kérvényei felett első sorban az ily egyesületek és testületek tehetnek javaslatot; végre ők osztják ki az országos gyűjtő és kezelő bizottság által megszavazott segélyeket az elemi csapások által sujtott tanítóknak.

## 21. §.

Az alap bármely gyűlésén csak azon tagok bírnak szavazási és választási joggal, kik tagsági köteleességeiknek eleget tettek.

## V. Az alap kezelése.

## 22. §.

Az alap kezelése céljából a tagok:

a) egyes vidékek tanítóegyesületi és testületi közgyűlésein és ezek által választott helyi alap-gyűjtő bizottságokban:

b) az orsz. képv. tanitógyűlésen a 17. §. értelmében;

c) az orsz. képv. tanitógyűlés által választandó, illetőleg szervezendő országos kezelő és gyűjtő-, továbbá osztó- és pénztárvizsgáló bizottságok gyűlésein határozhatnak és intézkednek.

## A) Helyi alap-gyűjtő bizottságok.

## 23. §.

Az egyesületi vagy testületi közgyűlések a saját körükben való működésre hivatott helyi alap-gyűjtő bizottságot választanak, mely bizottság hivatva van egyzersmind az egyesület körében kiosztandó jótétemények tárgyában intézkedni, mely működéséről első sorban az őt megbízott közgyűlésnek, mely közgyűlés pedig az orsz.

kez. és gyűjtőbizottságnak ad számot.

## 24. §.

A helyi alapgyűjtő bizottságok főteendői: 1. Az alap eszméjének népszerűsítése. 2. Tagok gyűjtése és nyilvántartása. 3. Tagsági díjak, alapítványok és adományok szerzése, gyűjtése és beszolgáltatása. 4. Az alap ügyében az egyesületi közgyűlés elé terjesztendő indítványok és javaslatok előkészítése.

## 25. §.

Ezen bizottság tesz évenként az egyesületi közgyűlésen az iránt javaslatot, hogy az egyesület rendelkezése alá tartozó alapjövedelem mire fordíttassék és ez végzi a közgyűlés megállapítása értelmében a jótétemények kiosztását.

## 26. §.

A jótétemények megállapításánál és kiosztásánál az egyesületek és bizottságok mindenkör ezen alapszabályok 3. §. értelmében tartoznak eljárni. A helyi gyűjtőbizottságok az orsz. tan. képv. közgyűlés által helybenhagyott ügyrend értelmében járnak el.

## B) Az orsz. képviseleti tanitógyűlés.

## 27. §.

Az alap ügyét a közgyűlés számára az orsz. képv. tanitógyűlésnek ezen célra alakított bizottsága készíti elő, mely bizottság ajánlatának meghallgatásával alakítja meg az orsz. képv. tanitógyűlés 1. az Eötvös-alap vagyonát kezelő és gyűjtő központi országos bizottságot; 2. alap jótéteményei fölött határozó osztóbizottságot és 3. az alap számadásainak és vagyoni állapotának megvizsgálása végett kiküldendő bizottságokat.

## C) Az országos kezelő- és gyűjtőbizottság.

## 28. §.

Az alap vagyonát kezelő és gyűjtő orsz. bizottság legalább 30 tagból áll, kiket az orsz. képv. tanitógyűlés, az alap ügyeit előkészítő bizottságnak ajánlatára választ az alap rendes, alapító és tiszteletbeli tagjai közül és pedig olyképp, hogy a bizottság tagjainak  $\frac{2}{3}$  része, tanítók, illetőleg tanítónők (népiskolai, polgári és képezdei) legyenek.

A választás titkos szavazással történik, ha ezt legalább is 20 tag kívánja.

## 29. §.

A gyűjtő- és kezelő orsz. bizottság tagjainak fele minden rendes orsz. képv. tanitógyűlésen a bizottságból kilép s új választás által pótoltatik. Az első ízben való kilépés sorsolás által döntenek el.

A kisorsolt vagy kilépett bizottsági tagok újból megválaszthatók.

## 30. §.

Az országos kezelő- és gyűjtőbizottság választ kebeléből 1 elnököt, 1 alelnököt, 1 titkárt, 1 pénztárnokot 1 ellenőrt és 1 jegyzőt.

## 31. §.

Ezen bizottság havonként legalább egyszer tart ülést, melyre a bizottsági rendes tagokon kívül meghívandók: az Eötvös-alap főfelügyeletével megbízott ministeri biztos és a tanítók orsz. árvaházügyi bizottságának elnöke.

## 32. §.

Az orsz. kezelő- és gyűjtőbizottság az orsz. képv. tanitógyűlés által jóváhagyandó ügyrendje értelmében intézkedhetik csak és intézkedéseikért felelős az orsz. képv. tanitógyűlésnek.

## 33. §.

Az orsz. kezelő- és gyűjtőbizottság minden év végével lezárja számadásait és az egy évben befolyt rendes jövedelem felett a következőleg intézkedik:

A rendes évi jövedelmet 10 egyenlő részre osztva, ebből 4 részt az alaptőkéhez csatol, 1 részt a tanítók orsz. árvaházának gyarapítására juttat, 5 részt pedig ösztöndíjakra s a tanítók özvegyei s árvái segélyezésére fordít.

## 34. §.

Ösztöndíjakban csak a rendes tagok azon gyermekei részesülhetnek, a kik oly magasabb tanintézetekben tanulnak, a melyek növendékeiktől megkövetelik, hogy a közép iskolák vagy polg. iskolák négy alsó osztályait jó sikerrel végezték legyen. Az alsóbb osztályok tanulói csak a helyi gyűjtőbizottságok segélyezhetik azon összegekből, melyeket ezen bizottságok a 21. §. értelmében az alapra befolyt évi jövedelemből visszatarthatnak.

Ezen összegekből a rendes tagoknak iparra vagy kereskedelemre készülő gyermekei is segélyezhetők.

## 35. §.

A kiosztandó ösztöndíj 200 frtnál soha sem lehet nagyobb s 100 forintnál kisebb; a segély összege ellenben nem lehet 100 frtnál több s 50 frtnál kevesebb.

## 36. §.

Az alap jótéteményeiben — úgy ösztöndíj, mint segélyben senki sem részesülhet többször, mint háromszor s elnyerheti azt akár egymásután következő években, akár több évi időközökben.

## 37. §.

Hogy valamely jogosult az alap jótéteményeiben részesülhessen, szükséges hiteles okmányok alapján kimutatnia: a) szegénységét; b) hogy az alapnak rendes tagja, c) hogy tagsági kötelezettségeinek eleget tett, d) hogy folyamodványát valamely tagegyület ajánlja.

## 38. §.

Az alap évi jövedelmének az orsz. árvaházra eső részlete minden év első havában beszolgáltatandó az orsz. árvaház pénztárába.

## 39. §.

Az elemi csapások által sújtott tanítóegyesületek, ha az alap tagjai, az illető helyi gyűjtőbizottság elnök-

ségének hivatalos megkeresésére azonnal részesülhetnek a megelőző év jövedelmének kiosztására szolgáló részből segélyben. A segélyösszeg megállapítására nézve az alapot kezelő- és gyűjtő országos bizottság határoz az illető helyi bizottság javaslatának meghallgatása után. A kiosztást azonban az illető bizottság végzi, mely működéséről az országos kezelő- és gyűjtőbizottságnak kimerítő számadást tartozik tenni.

## 40. §.

Az ösztöndíjakért az országos kezelő- és gyűjtőbizottsághoz benyújtott folyamodványok beható tanulmányozás után, kimerítő véleményes jelentés mellett át-tétetnek elintézés végett az alap jótéteményeit osztó országos bizottság elnökéhez, mely bizottság minden évről jelentést tesz az országos képviselői tanitógyűlésnek.

## 41. §.

Az Eötvös-alapot gyűjtő- és kezelő orsz. bizottság elnöke képviseli az Eötvös-alapot s annak érdekeit — szükség esetén jogi tanácsost is ajánl és választat a vezetése mellett működő bizottság által. Megállapítja a bizottsági gyűlések idejét és helyét s egybehívja azt havonként legalább is egyszer. Vezeti a bizottság gyűléseit, aláírja a hitelesítő bizottság által helyben hagyott jegyzőkönyveket, a jegyzőkönyvi pontok kivonatai alapján utalványozza az intézmény kiadásait. Szükség esetén saját felelőssége mellett 50 forintig, jegyzőkönyvi kivonatra való hivatkozás nélkül is utalványozhat az elnök; de ily esetekre nézve, a bizottság utólagos jóváhagyását is ki kell eszközölnie. Az elnök őrzi az Eötvös-alap főpénztárának egyik kulcsát, a melyben az Eötvös-alap alaptőkéiről szóló okmányok, értékpapírok, pénztári könyvecskék vannak elhelyezve. Ő írja alá a tisztai karnak többi tagjaival egyetemben a fülhívásokat folyamodványokat, pályázatokat, véleményes jelentéseket s ő vezeti a vidéki bizottságokkal való levelezéseket stb. Személyes jelenléte nélkül az Eötvös-alap intézmény alaptőkéinek egyik helyről más helyre való áthelyezése nem eszközölhető a pénztárnok által sem. Az alap pecsétjével ellenőrzendő minden egyes pénztári könyv és gyűjtőív. Valahányszor szükségesnek tartja, megvizsgálja a kézi és főpénztár állapotát s megjelenik mindannyiszor a pénztár vizsgálatnál, a hányszor azt az alap főfelügyeletével felhatalmazott ministeri biztos elrendeli.

## 42. §.

Az alelnök szükség esetén mindenben helyettesítheti az elnököt.

## 43. §.

A titkár őrzi az alap irattárát, — a régebbi számadásokat, jegyzőkönyveket, a rendes tagokat kimutató főkönyv másolatát, az alapszabályokat, a folyamodványokat, az alapító levelek másolatát stb. Ő fogalmazza az elnök által folytatott levelezést, felhívásokat, véleményes jelentéseket stb. Szükség esetén helyettesítheti a pénztárnokot a bizottság felhatalmazása mellett.

## 44. §.

A pénztárnoknál helyeztetnek el az intézmény kézi és főpénztár szekrényei. Ő őrzi a főpénztár második kulcsát. Ő veheti át és nyugtázhhatja az egyes vidéki gyűjtőbizottságok által postai pénztalványok útján beküldendő pénzeket. Személyes jelenléte nélkül az elnök sem helyezheti át az alaptökéket, egyik helyről a másikra. A pénztárnok vezeti a pénztári főkönyvet s az ő felügyelete mellett vezetnek az intézmény többi számadó könyvei is. A pénztárnok a kézi pénztárban sohasem tarthat nagyobb összeget, mint a mennyinek kéznél tartására a bizottság megállapodása őt felhatalmazza.

Az Eötvös-alap folyó évi bevételei a pénztárnok által mindenkor azon pénzintézetbe helyezendők el, melyet erre nézve a gyűjtő és kezelő orsz. bizottság felelőssége mellett alkalmasnak ítél.

## 45. §.

Az ellenőr őrzi az alap főpénztárának harmadik kulcsát s havonként egyszer felülvizsgálja a számadásokat, az elnöknek és a ministeri biztosnak kívánságára megjelenik a pénztárak megvizsgálásánál. Nevét a nyilvánosság elé szánt számadások alá is aláírni tartozik.

## 46. §.

A jegyző vezeti a bizottsági gyűlésnek jegyzőkönyveit, gondoskodik azok hitelesítéséről, elkészíti és kiszolgáltatja a hitelesített s az elnök által is aláírt jegyzőkönyvekből a kibocsátandó kivonatokat: szükség esetén segédkezik a titkári teendők körül is.

## 47. §.

A tanítók Eötvös-alapját gyűjtő- és kezelő orsz. bizottság tiszti kara hivatalától minden második év végén visszalép; de újból megválasztható.

C) *Az alap jótéteményeit osztó országos bizottság.*

## 48. §.

Ezen bizottság évenként egy ízben tart ülést, rendszeresen augusztus hóban és a következőkép alakul meg:

Tagjai: 1. az orsz. kezelő- és gyűjtőbizottság. 2. a mindenkor az orsz. képv. tanitógyűlés által saját kebeléből választandó 20 oly vidéki tag, kik az alapnak rendes tagjai; 3. az 500 frtot vagy ennél nagyobb alapítványt tett tagok; 4. az alap tiszteletbeli tagjai, és 5. a 6. §. c) pontjában említett tanítóegyesületek és tes-

tületek képviselői, habár azok nem is küldhetnek képviselőt az orsz. képv. tanitógyűlésre,

## 49. §.

A jótéteményeket osztó orsz. bizottság az orsz. kezelő és gyűjtőbizottság elnöksége által hivatik egybe és választ 1 elnököt, 1 alelnököt és két jegyzőt.

## 50. §.

Ezen bizottság főteendője: A folyamodványok elintézése, mely célból minden egyes folyamodványt külön tárgyalhat és a felett 10 tag kívánatára titkos szavazással dönthet.

## 51. §.

A jótéteményeket osztó orsz. bizottság az ösztöndíjak, segélyek és tiszteleti díjak odaitélésében senkinek sem tartozik felelősséggel; határozatai a kezelő és gyűjtőbizottság elnöksége által azonnal foganatosítandók, mihelyt azok vele hiteles jegyzőkönyvi kivonatban közzöltettek.

E) *A pénztárvizsgáló-bizottság.*

## 52. §.

Az alap számadásait és pénztárát vizsgáló bizottság 5 tagból áll, kiket az orsz. képviselői tanitógyűlés saját kebeléből választ az alap rendes tagjai közül.

## 53. §.

Ezen bizottság az orsz. osztóbizottság gyűlésének megtartása előtt évenként szigorú vizsgálatot tart az alap vagyoni állapota felett, és tapasztalatairól a legközelebb megtartandó orsz. képv. tanitógyűlés Eötvös-alapügyi bizottságának annak idején a ministeri biztosnak pedig azonnal jelentést tesz.

## 54. §.

Az „Eötvös-alap“ mindenkor a vallás- és közoktatási minister főfelügyelete alatt áll, ki is e főfelügyeletet egy általa kinevezendő ministeri biztos által gyakorolja.

## 55. §.

Azon esetben, ha az orsz. képv. tan. közgyűlések megszüntetnének s azoknak helyét megfelelő országos intézmény nem foglalná el: az Eötvös-alap sorsa felett a központi kezelő- és gyűjtőbizottság által egybehivandó oly egyetemes tanitógyűlés dönt, melynek tagjai egyuttal az Eötvös-alapnak is tagjai.

## T Á R C A.

### Az egészség érdekében.

*Valami a halhúsról.*

Még eddig ritkán jutott tudomásunkra annak híre, mily komoly rosszullétnek, sőt betegségeknek lehet okozója a hal-étek — főleg nagy városokban, hol az élelmi cikkek értékesítésének lehetőségénél azok célszerűsége nem mindig jön számba, vagy oly helységeken, hol természeti okoknál fogva a ritkaságok közé tarto-

zik. — De nem azért nem tudunk róla, mert ez esetek ritkán fordulnak elő, hanem mert nem igen tudják az egészséges halat a betegtől megkülönböztetni s az utóbbinak élvezetéből támadó bajokat sem ismerik s egyszerűen a szokott „csömör“-szóval jelzik az ennek, u. m. bármily étek élvezetéből származott rosszullétet. Pedig az ily „csömör“-ből hetekig eltartó, orvosi segílyt igénylő bajok is lesznek.

Folytatás a mellékleten.

## Melléklet a „Család és Iskola“ 12-ik számához.

Ezért tartom czélszerűnek a halakról és azok hú-  
sának minőségéről egy német lap után itt pár szót mi-  
hez tartás végett mondani.

Valamint a sertésekben, úgy találunk sok halban  
is borsókákat, mely csomóképződmények az állat mel-  
lében és beleiben fejlődnek ki, s arról ismerhetők fel,  
hogy e porcz féle tejüvegszínű gyöngyöcskék ujjal nem  
morzsolhatók szét. Az ily halak húsa szintelen, ránczos;  
evése erős bőrviszketegséget, kiütést és genydanato-  
kat idéz elő.

Különösen a esukák- és galóczákban találunk ily  
borsókákat s főleg az ívás ideje alatt. Általában nem  
szabad felednünk, hogy ez időszakban minden hal hú-  
sa egészségtelen, sőt a csuka és bajuszos ponty é mé-  
regtartalmának bizonyult.

Ha valamely halétek evése után hányás és gyom-  
morsikulás áll elő, ebből arra következtethetünk, hogy  
a felhasznált halban léptályog volt kifejlődve, s az ilye-  
nek húsa nemcsak betegséget, de halált is okozhat, mert  
maga a hal is léptályog által elpusztult halból evett  
s így lesz terjesztőjévé nagyobb bajoknak.

A figyelmes vizsgáló azon ismeri meg az ily be-  
tegségben sinylődő állatot, hogy élő állapotában sárgás  
nyálka tör elő száján, kopoltyuin és pikkelyein; teste  
természetellenesen puffadt, megkopogtatásnál tompa han-  
got ad, s megnyitásánál a beleket gyulladtaknak és üszö-  
gösöknek, tehát vereseknek találjuk.

A hal vásárlásnál legelső szabályul kellene tekin-  
teni a felől nyerni bizonyosságot, mily vízből halászták.  
Mert hogy természetesen és egészségesen fejlődhessek  
tisztá folyó és a nap sugarai által ért vízre van szük-  
ségre. Ezért oly keresettek a folyóvizek halai.

Mocsáros, zsombékos vizekben, melyeknek talaja  
meszes, melyek árnyas helyeken lassan, lomhán folynak  
tova, tehát különösen oly tavakban, melyek talán épen  
rothadt anyagok felvételére szolgálnak, a hal beteggé,  
húsa izetlenné, s az egész hal végre az u. n. posvány-  
láz áldozatává lesz; ilyenkor bágyadtan hever a víz fel-  
színén s végre elpusztul. Egész nagy tömegeket éri e  
sors.

Az ily elbetegesedett hal húsa nyálkás, piszkos  
kinézésű és roszzagú, főtten vörhenyes színű és keser-  
nyés ízű, pikkelyeik alatt pedig nem ritkán a víz tisztá-  
tálanságától megtermett kis, piros, lapos férgek talál-  
hatók.

Ha ily mocsáros vidékről kapjuk a halat, mely  
azonban még élénk és friss; betegségek kikerüléseért  
tegyük tiszta vízbe s tartsuk benne mindaddig, míg a  
rajta levő nyálka lemeget róla s roszzagát elveszti.

Sokszor kell az orvosoknak e panaszt hallaniok:  
Gyomrom nem tűri a füstölt és beszózott halat; nagyon  
beteg leszek tőle. — De hogy mi idézte elő legtöbb-  
ször a betegséget, arról a legtöbb ember nem tud ma-

gának kellően számot adni. Nem az a rosszullét oka,  
hogy a hal füstölt vagy beszózott hal volt, hanem hogy már  
rossz és beteg volt, mikor megfüstölték vagy beszózták  
azért, hogy még így értékesíthető legyen.

Kétségen kívül jó halak is nagy kárára lehetnek  
egészségünknek, ha hiányosan füstölték meg vagy só-  
zattak be. De még ha hosszabb ideig tartjuk így elké-  
szülve, megavasodnak, s bennök mint a kolbászfélékben  
zsirav fejlődik ki, a mi okvetetlenül betegséget, néha  
még halált is okoz.

Ha tehát füstölt vagy szárított halat vásárlunk,  
vegyük jól szemügyre, nem terjeszt-e rothadt bűzt, nin-  
csenek-e lágy ragacsos foltok rajta, mert ezekből fej-  
lődik az említett olaj- vagy zsirav.

Ugyanez áll piszkos (mézges), halzsiros heringek-  
re és ajókákra nézve, valamint az angolnárról, a lazac-  
ról és a folyami orsóhalról. A lazacnak azonkívül még  
az a sajátsága, hogy az ívást közvetlen követő időben  
bizonyos belső betegség fejlődik ki nála, külsőleg pedig  
fejkosz és fejnyű; s ha ilyenkor eszünk belőle, akkor  
is kiütéseket és tályogokat kaphatunk tőle.

Azért ugyancsak válogatósak legyünk a halhús-  
evésben, és csak akkor engedjük meg magunknak e  
különböztetéses étket, ha biztosak vagyunk a felől,  
hogy az állat felhasználása előtt eleven és egészséges  
volt. Ha nem elevenen és jégbe burkoltan jutunk hoz-  
zá, a kereskedésekben kellene legalább arra ügyelni,  
hogy: uszonyai pirosak-e; húsa kemény és nem foszlós-e;  
kopoltyui alatt nem fehér-e s teste nincs-e természet-  
ellenesen felduzzadva.

Sok mindenre tanítja meg a nyereségvágy az em-  
bereket. Így fujják fel pl. mesterségesen a halat, hogy  
az, az ily módon — a bőrhártya alá toluló levegővel  
súlyosabb legyen. De a fogásra könnyen rájövünk, mert  
rányomás által az ily befújt levegő pattanva tolul ki  
ujra a testből. Tehát az ily halat is megkülönböztet-  
hetjük a betegség által felfujtótól; s erszényünk érde-  
kében előnyös, ha erről is birunk tudomással.

Egészségtelen tehát minden nagyon régi, szennyes  
kinézésű, ragacsos és rothadt szagú halhús.

Németből: K. G. E.

## IRODALOM.

*Népszerű természettan vezérkönyvül néptanítók  
s olvasókönyvül népiskolai növendékek számára.  
Krüger után készítette Orbán József sárospataki tanár.  
Negyedik javított kiadás Sárospatak 1869.*

Nevelésügyünk újabb fellendülése után, a tankönyv  
irodalom terén is nagy, s csaknem lázas mozgalom indult  
meg, melyben hivatott és hivatlan erők egyaránt töreked-  
tek a hiányokat pótolni, a szükségletet kielégíteni. Hogy

eme mozgalom alatt felszínre került tankönyvek nem mindig ütötték meg a kívánt mértéket s e miatt illetékes körök részéről is gyakran hangzott fel a gáncsoló a panaszos hang önként érthető. De valamint az áradó folyam hullámaiban hordott törmelék és iszap is szükséges és hasznos a völgyületek kiegyenlítése s termékenyvé tételére, úgy ama rohamosan felszínre került nagy mennyiségű tankönyvek mindenikének van némi része a tudományok terjesztése s népszerűvé tételében. Olvasás, írás, számolás a régi népiskolai növendék előtt is többnyire keservesen ismertett tudomány volt; de már a földrajz történelem természet és vegy-tan tiltott gyümölcsöknek tartattak, melyeket csak a felsőbb iskolák szerencsés növendékei élvezhettek. Arról pedig, hogy azok a zsenge növendékek szellemi táplálékául szolgálhassanak nagyon keveseknek volt még sejtelme is. Ez az újabb nevelés-tanítás és tankönyv-irodalom áldott vivmánya.

Ezen ujkori irodalom úttörői közt első helyen látjuk ismertetésem alatt lévő tankönyv íróját is, a ki kivételként a népiskolai növendékre nézve legnehezebb tudományok egyikét a természettant, a tudományos rendszer nyűgeiből, azt egyszerű kísérletekből kiinduló természetes fejtegetései által a legvonzóbb s a népiskolai növendék által is könnyen megérthető tudományok egyikévé tette.

Mielőtt szerző módszerét, pár példában bemutatnám, megkell mondanom azt, hogy ő ezen művét Krüger „die Naturlehre für den Unterricht in Elementarschulen“ című munkája nyomán állította össze. És pedig nemcsak azért, mert ez a legésszerűbb tanmód, melyen a tanító növendékeit tapasztalati uton szemléltetve vezetheti a természettani tárgyak ismeretére; hanem főleg azért, mert azon egyszerű kísérletek, az életből vett példák s tapasztalatok nyomán, melyekből e rendszer kiindul s egyes tételeit kifejti mintegy önként, önmagától vezetetik a tanuló a természeti tünemények okainak s törvényeinek felismerésére; miért e vezérkönyvet a népiskolai fejlettebb növendék olvasókönyvül is használhatja.

Tankönyvül nem ezen könyve, hanem ugyanezen tanmenetű kérdések és feleletekben kidolgozott kézi könyve szolgál, melyet nyilatkozata szerint különálló füzetben azért adott ki így, mert általános tapasztalat szerint népiskoláink növendékei nincsenek azon fejlettségi fokon, hogy a vezérkönyvben feladott kérdésekre önmaguktól szabatos feleletet készíthetnének; másfelől lehetnek tanítók is, kik a tantételek megtanulható modorban leendő átöntésével nehezen boldogulnának.

A tanítóknak adott utasítása következő: Az egyes tételeket a vezérkönyvből olvassa fel, vagy élőszóval beszélje el. Olvasás vagy beszéd közben kérdezősködéseivel a növendék figyelmét tartsa ébren. Minden előjövő kísérletet a vezérkönyv nyomán részletezve mutasson meg tanítványainak s a kísérletet életből vett példákkal világosítsa fel s miután így az egyes tárgyakat jól megmagyarázta, nagyja ki a kézikönyvből az arra vonatkozó kérdéseket és feleleteket könyv nélkül leendő megtanulás végett.

A tudományos beosztás, mint fennebb is érintém e műben teljesen mellőzve van. Tartalmát egyébiránt a következő tárgyak teszik. A bevezetés, melyben a természet, természettan, tünemény, természeti törvény és a természettudomány haszna van röviden megmagyarázva. Azután a testek mint a természettan tárgyai azoknak halmaz állapotai a szilárd, cseppfolyós és terjengő testek egyensulya, a melegség, delejesség, a hang, fény, világosság, némely gázok; lámpagáz, élely, légeny, köneny, az életműves testek szerkezete, állati és növényi élet s végre némely az állati szervezetre kártékonyan ható mérgek vannak ismertetve.

A tárgyak kezelését illetőleg egy pár részlet rövid bemutatását elégnék tartom, hogy abból a szakavatott szerző módszertanára következtethessünk. A testeket s halmazait így ismerteti meg: Itt van gyermekek egy üres bádgszelencze, melyet a mint látjátok megtöltök kavicssal. Milyen volt a szelencze a megtöltés előtt? Üres. Hát a megtöltés után? teljes. Most már jegyezzétek meg jól, hogy azokat a kavicsokat, melyek a szelencze üres hézagát megtöltötték testeknek nevezik. Most előveszem ezen üres poharat, megtöltöm vízzel. Milyen volt a pohár a megtöltés előtt? Üres. Hogy nevezzük hát a vizet is? a vizet is testnek nevezzük. Miért nevezzük a vizet is testnek? Mert a viz is a pohár üres hézagát megtöltötte. Most figyeljétek, mert ebbe az üres hólyagba levegőt fuvok. Látjátok, hogy az előbb üres hólyag milyen gömbölyű alakot öltött. Milyen volt a hólyag a megtöltés előtt? Üres. Mivel töltöttük meg? Levegővel. A levegőt is minek nevezzük? Testnek. Lehete ezen megtöltött edényfélékbe még a megtöltés után is kavicsot vagy vizet illetőleg levegőt tölteni? Nem lehetne.

Miután így a növendékek a kérdések egész sorozatára kimerítő és tiszta feleletet adnak s a test fogalmával tisztába jöttek, akkor mondja: most már jól figyeljétek: Mindazon tárgyakat, melyek valamely üres hézagot betöltenek s más testeket ezen üres tér elfoglalásában akadályoznak, testeknek nevezzük.

Vegyük ki már a szelenczétől a kavicsokat. Megtörténik. Mit gondoltok kijött-e mindenik? Ki. Töltsük ki a pohárból a vizet. A viz is mind kijött? Nem. Eresszük ki a hólyagból a levegőt. Valjon a levegő is kijött-e teljesen? Ki, nem. Látom, hogy ezen kérdésre nem tudtok biztos feleletet adni, megmondom én nektek. A kavicsok mind kijöttek, mert részeik úgy vannak egymáshoz tapodva, hogy egymástól nem válhatnak el. De a viz részei részben a pohárban maradtak, mert ennek részei nincsenek oly szorosan egymáshoz tapadva, a levegőből még több maradt a hólyagban, mert ennek részei még kevésbé tapadnak egymáshoz. Ugyanazért a köveket, vasat, rezet szilárd részeknek, a vizet, olajat, tejet cseppfolyós testeknek, a levegőt, párákat, terjengősöknek nevezik. Ezen levegő nemű testeknek azon tulajdonságuk van, hogy a legkisebb hézagot is elfoglalják, s alig képzelhetünk olyan tért, hol levegő ne volna. Beun a szobában a padláson, künn a szabadban igen nagy messzeségig, mind levegő van. Ama nagy messziségben a nap, hold, csil-

lagok vannak, ezeket földünkkel együtt égi testeknek, világnak nevezik, vagy mivel azon égitestek nem csinált dolgok, hanem a jó isten tetemtette, természetnek is mondják.

Ép ily egyszerűen magyarázza meg a felfüggesztett gömböcskéből a függélyes irányt, az inga lengés törvényét; a felhajtott s visszaeső kőből a föld vonzó erejét, a testek általános vonzódását s végül az egész világegyetemet összetartó és kormányzó általános nehézségi törvényt.

Hasonló könnyűséggel vezeti keresztül növendékeit a természetten fennebb érintett tárgyain. — Ugy, hogy míg egyfelől a tűnemények titkainak feltárása által ismeretköreiket szélesíti, lelküket sok babonás előítéllettől megszabadítja, másfelől minden lépteu megújuló példákkal tünteti fel azon hasznét, melyet a természetten fejlődése az ipar, gazdaság s művészet haladására gyakorolt és gyakorol.

Lényegesebb hibát e könyvecsékben nem is találtam annál, hogy ámbár a levegő mozgását a különböző irányú szeleket, a hangot, a homoru és domboru lencsüket, a távol- és rövid látókat, sőt a színeket is tárgyalja a hallás és látás szerveit, a fület és szemet pedig még főbb vonásaiban sem ismerteti meg. Nem tartanám feleslegesnek a tanítót utasítani arra is, hogy a szabad természet tárgyainak koronkénti megfigyeltetése, műhelyek, gyárak megtekintése, valamint az észleletek számon kérése is épületes dolog lehetne.

Krüger rendszere nyomán már többen törekedtek a népiskolai növendékeket a természeti tűnemények helyes ismeretére vezetni. Dekani Rafael és Mentovich Ferencz azon rendszer szerint dolgozott tankönyvei, a sikerültebb művek köze méltán sorozhatók. Szerzővezér- és kézikönyve ezekkel úgy a tárgyak tapintatos megválasztása, módszertani kezelése, mint folyékony és magyar nyelvezete folytán előnyösen versenyez.

*Népszerű természettan írta Levi Alvarez. fordította Deák Farkas* megjelent Kolozsvárt Stein János kiadásában 1866-ban. E kis mű 146 lapon 8 fejezetre osztva, katheketrikus modorban a testek, lég, hang, víz, világosság, meleg, vilányosság, galvanismus és delezesség-ről értekezik. Ezen felül a bevezetésben, a természettani alap fogalmak, függelékében a könyvben előforduló idegen szavak magyarázatával foglalkozik. Minden fejezet a címére vonatkozó általános ismeretekkel kezdődik s azután kérdések és feleletekben az azzal kapcsolatos részleteket fejtegeti.

Valamely tankönyvet véleményem szerint használhatóvá az abban leirt tudomány tárgyainak a tanulók felfogásához mért helyes megválasztása s annak élvezhető modorban való előadása teszi. Hogy az előbb jelzett könyvben a tárgyak helyesen vannak megválasztva az igaz, de az azokra vonatkozó részletek oly tudományos köntösbe vannak öltöztetve, s annyira az emlékezet számára összeállítva, hogy azt népiskolai növendék megérteni s így felfogni soha sem lesz képes.

A bevezetésben pl. a természettani előfogalmakat ismertetvén, a testet így határozza meg: Minden a mi érzé-

keinkre bizonyos meghatározott számu nyomást gyakorol, testnek nevezetük. A test általános tulajdonságai közül a tehetetlenséget így: A tehetetlenség hiánya azon tulajdonnak, hogy a test maga magán akár nyugalom, akár mozgás közben bár a legkisebb változást eszközölhesse.

Az I. fejezetben az általános észrevételek között a levegő általános tulajdonságait, annak összetett, finom, terjedékeny, átlátszó, mérlegelhető és rmgalmas voltát számlálja elő s ezeknek magyarázatába bocsátkozván, azt mondja: A levegő összetett, mert kutatások által reájöttek, hogy többféle részekből áll, pl. éleny, légeny, szénsav és mocsárgáz. Az éleny, légeny értelmezése után a lég részeinek elegyülési arányát, továbbá a levegő általános tulajdonságait fejtegeti s végül a légsúlymérőt írja le.

A különös részt ezen kérdéssel kezdi: A víz a szivattyuban miért nem emelkedhetik 32 lábnaál magasabbra, habár a szivattyudugót magasabbra emelik is?

Azért, mert 32 láb magas vizoszlop épen annyit nyom, mint ugyanazon átmérőjü légmérő légoszlop, s minthogy a víz a szivattyuban csak a körlég nyomása közben emelkedik, 32 lábnyi magosságnál a hatás megszűnvn, beáll az egyensúly és nyugalom, s minthogy a higany  $13\frac{1}{2}$ -szer nehezebb a viznél, annál fogva az csak 28 hüvelyknyire emelkedik.

Azután a légsúlymérőre térvén, a többek közt kérdi: Miért lehetséges a légmérővel a hegyek magasságát kiszámítani? Mert a higanyoszlop szállása a légmérő emelkedésével egyenes arányban van.

Én azt hiszem, hogy az eddigelé elmondottakból is kitünik az, hogy Levi Alvarez természettana, mint a természettani ismeretek eredménytára felnöttek könyvtárában helyet foglalhat, mint népiskolai könyv, használhatlan, mert ebben a tárgyak kezelésének, a tanuló értelmi képzettségéhez mért könnyű előadáson kívül az érzékeltetés és szemléltetésen kell nyugodnia.

Comenius A. J. Magyarországon 1650—1654. Irta Dezső Lajos. Budapest, Ráth M. bizomány. Ára 50 kr. 82 lap. A „Sárospataki Lapok”-ban megjelent dolgozat díszes kiállításu különlenyomata, mely becses adalék Comenius működésének ismertetéséhez, egyszersmind hazai közoktatásunk történetéhez is. E mű fordítása egy német pædagogiai folyóiratban is közöltetik.

## S Z E M L E.

### Anglia.

A londoni Schol Board (iskolaszék) közelebből elszólotta magát. Ugyanis egy körösvényt indított el minden iskolájában, melyben kiemeli, hogy közelebből arra a szomorú tapasztalatra jött, hogy némely vezértanítói, jutalomkártyákat és díjakat olyan gyermekeknek adtak, a kik azt nem érdemlik meg. A Board azt állítja, hogy az illető tanítók ez által nemcsak tanító társaik és segédek becsületén ejtettek csorbát, hanem ártottak a kezdőkre bizott gyermekeknek is. És mi lett e lényeges felfedezés eredménye? az, hogy a hibások megbüntetése helyett megleckézteti az egész tanítói kart, megjegyzevén ugyan, hogy a kit nem illet, ne vegye magára. Az eljárás indignatiót kellet általánosan, mert csak-

nem minden napi újság hozzá szólott, s a szaklapok vezércikkettek róla. A Schoolmasternek tökéletesen igaza van, hogy a Board azt tette, a mit nem kellett volna és azt nem tette a mit kellett volna, mert a hibásokat ott hagyta s mert másokat leczkéztetett azok hibájáért. A School Board fél, hogy ez a baj már régóta foly. „Ha úgy“ folytatja a Schoolmaster „akkor a londoni iskolaszék nem alkalmas a maga hivatásának betöltésére. Igen nagy körben kell, hogy mozogjon és több a dolga mint a mennyit elvégezhetne, sokkal több iskola van felügyelete alá bízva, mint a hányat rendszeren megvizsgálhatna. Mindent a központi hivatalból szeretnének élnyerni, s mindent rosszul végeznek. A tanítót tökéletes gépnek kezdik tekinteni, mert különben nem hisszük, hogy ezt a körözüvényt kiadhatták volna.“

**Köteles-e a gyermek elkészíteni a házidolgozatot otthon?** Ezt a kérdést vetette fel egy angol iskola-felügyelő több szülő felhívására. A felügyelő véleménye az, hogy a gyermek nem kényszeríthető s annál kevésbé zárható ki ezért az iskolából, mert a törvény erről sehol sem intézkedik. Az ellenkező nézetűek véleménye az, hogy a tanítás módjára szabad kezet engedett a törvény annyira, hogy ilyesmiket tetszése szerint végeztesse el a tanító. Az 1870-iki törvény még fennhagyta azt a jogot is, hogy ha gyermek egy mérsékelt mennyiségű leczkét el nem készített, kizárassék. Nyílt kérdés: lapunk olvasói mit tapasztaltak erről az utóbbi kérdésről?

## VEGYESEK.

— **Előfizetőinkhez.** A jövő hó végén tartandó egyesületi közgyűlésünkön lapunk anyagi állásáról be kell számolnunk. Az ekkor kimutatható anyagi állapot lesz irányadó a lap további fenntartására. Mi kötelességünket megtettük, sőt anyagi áldozatokat sem kímélve, sokkal terjedelmesebb számokat adtunk, mint a minőkre kötelezve voltunk. Reméljük, hogy olvasóink is teljesítik kötelezettségeiket, s beküldik a még hátralékban levő előfizetési díjakat. Különösen kérjük erre azon t. előfizetőinket, a kik több évi díjjal vannak hátralékban. A kiadó hivatal.

— **Tantestületünk XIII-ik rendes közgyűlését** jövő hó 29, 30 és 31-én fogja megtartani. A meghívók már szétküldettek. A tárgysorozatot lapunk jövő számában közöljük; addig is felemlítjük, hogy a rendező bizottság minden lehetőt megtett arra nézve, hogy a gyűlést minél érdekesebbé tegye. Felolvasások tartására dr. Szász Béla egyetemi ny. r. tanár s tanító-testületünk alapító tagját, továbbá dr. Ferenczi Zoltán polg. isk. igazgatót s lapunk belmunkatársát sikerült megnyernie. Kieszközölte továbbá e bizottság, hogy a gyűlés tagjai az új és mintaszerűen berendezett egyetemi vegytani intézetet is megismerhessék és pedig dr. Fabinyi Rudolf egyetemi ny. r. tanár és intézeti főnök vezetése alatt. A vidéki kartársak elszállásolásáról a szokásos módon gondoskodva lesz.

— **Köszönetnyilvánítás.** Az államilag segélyezett mákói községi népiskola számára vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úr Ó nagyméltósága tek. Váradi Károly kir. tanfelügyelő úr közbenjárása folytán — kegyes volt több rendbeli taneszközt adományozni, mely nagylelkű adományért az iskolaszék és alólirt vezértanító hódolatteljes forró köszönetüket nyilvánítják Ó nagyméltóságának valamint tek. Váradi Károly kir. tanfelügyelő úrnak szives közbenjárásáért. Bányai Lajos vezértanító és iskolaszéki jegyző.

— **Az iskolai takarékpénztár s iskolaszékünk.** A városi polgári iskolában, továbbá az I. községi népisko-

lában életbe léptették az iskolai takarékpénztári intézményt. Midőn erről az iskolaszéknek jelentés tétetett ez, megengedte, hogy a folyó isk. évben ezen intézmény kísérletképpen fenntartható; de a tanév alatt szerzett tapasztalatok alapján készített részletes véleményt kíván év végével a kezeletről, melytől az ezen ügyben hozandó végleges határozatot függővé tette. A mint azonban már e gyűlésen az általános hangulatból kivehettük, az iskolai takarékpénztárak intézménye a kolozsvári iskolaszék körében nemsok pártfogóra számíthat.

— **Véglegesítések.** Bournász János városi felsőbb leányiskolai tanár, Butyka Vilma ugyanezen intézet tanítónője az iskolaszéknek legközelebről tartott gyűlésében véglegesítették. Ugyanekkor Balázs József I. közs. iskolai id. segédtanító rendes tanítónévvel neveztetett ki és szintén véglegesítették. Gratulálunk.

— **A kolozsvár-hidélvi ev. ref. népiskolában** az iskolai takarékpénztár már egy év óta fennáll. Kezeli Benedek József, tanító-egyesületünk elnöke. A múlt tanévben 102 tanuló közül betevő volt 56, ezek betettek összesen 34 frt 28 krt. A tanév végével kivettek 13 frt 7 krt. Takarékpénztárba be van téve 21 frt 21 kr. A folyó tanévben eddig ez összeg 6 frt 24 krral szaporodott.

— **Ipariskoláink fokozatos fejlődésében** ismét egy nevezetes lépés történt. Ugyanis a vallás és közoktatásügyi miniszter úr által az alsófokú iskolák részére kiadott tanterv teljes foganatosítására a szükséges intézkedések megtétettek. E tervezet nagyon egészséges alapon áll, a mennyiben az iparosoknak leginkább szükséges szabadkézi és mérési rajzot teszi az oktatás központjává. A rajztanítás szaktanerőkre bízott.

— **Értesítés.** Annak daczára, hogy a magyar kisedővászról és annak körülményeiről mind napi-, mind hetilapjaink hasábjain oly gyakran tesztek közleményeket, hogy azok, kik a dolgokat közelebről nem ismerik, könnyen hiúsági vizketeggel vádolhatnának: a hozzám sűrűn érkezett megkeresésekből azt veszem ki, hogy a nagy közönség néhol még nevét sem tudja azon egyesületnek, mely figyelmét ezen ügyben az egész országra kiterjeszti; annál kevésbé pedig azon feltételeket, melyek alatt a kisedőv-Intézetek és menedékházak segélyt nyerhetnek. E czéltól ismét közlöm eme feltételeket, kérvén mind a fővárosi, mind a vidéki lapokat, legyenek szivesek e közleményt hasábjaikba fölvenni. Minden kisedőv Intézet fenntartója segélyért fordulhat az orsz. kisedőv egyesülethez (elnöke Tisza Kálmáné, titkára alólírott) sőt tudtommal a kormányhoz is, ha hatóságilag igazolni tudja, hogy az óv-Intézet már megnyitott; kisedőv Intézetek, okleveles óv által magyar nevelésben részesíti, és költségvetési hiteles másolatban kitünteti, hogy a segélyre szüksége van. Az ily felszerelt kérvények vagy az elnökhöz (Budavár), vagy a titkárhoz (Ósz utca 36. sz.) küldendők. Budapest, 1883. szept. 20-án. P. Szathmári Károly, az orsz. kisedőv-egyesület titkára.

— **Türr István altábornagy** az iskolai takarékpénztárakat kezelő tanítók jutalmazására gyűjtött alaphoz 50 frtot adományozott.

— **A vallás és közoktatásügyi miniszter** felszólította a kolozsvári felsőbb leányiskola felügyelő bizottságát, hogy a felügyelete alatt álló 4. oszt. intézetet 6 osztályúvá egészítse ki, ettől tévén függővé ez iskolának további segélyezését. Az iskolaszék a napokban tárgyalta ez ügyet, s tekintettel a városnak nagyon is igénybe vett pénzügyi helyzetére e községi intézetnek óhajtott kiegészítését csak azon esetben tartja kivethetőnek, ha az állam részéről az eddigénél nagyobb évi segélypótlás biztosíthatnak, avagy ha az egész intézet államivá alakíthatnák át.